

2-TOM, 1-SON
SUD HUKMINING QONUNIYLIGI, ASOSLILIGI VA ADOLATLILIGI
TUSHUNCHASI VA UNI TEKSHIRISH TURLARI

Karimov Doniyor Akbarali o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti" soha mutaxassisligi magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada protsessual hujjat hisoblangan sud hukmining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligi tushunchasi, hukmni qabul qilishdagi muammolar tahlil qilingan. Bundan tashqari, hukmni qabul qilishdagi milliy va xorijiy huquqshunos olimlarning fikr va mulohazalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Hukm, odil sudlov, sud, qonuniylik, adolat, adolatlilik, asoslilik, hukmni vazifasi, hukmlarning umummajburiylik xususiyati, qonunga muvofiqlilik, aniq va tushunarli iboralar, ishga oid til, ijtimoiy xavflilik, aybsiz shaxs.

Kirish.

Zamonaviy fuqarolik jamiyatida insonni inson qiladigan ijtimoiy adolat asosi – ta'lim, tibbiy xizmat, uy-joy, mehnat kabi ne'matlardan hamma uchun erkin foydalanish imkoniyatining mavjudligidir. Inson doimo jamiyat hayotida muhim o'ringa ega bo'lishga intilib yashaydi, bu – uning asosiy ehtiyojlaridan biri. Fuqaroning huquq va burchlarining mosligi ham fuqarolik jamiyatidagi adolatli munosabatlarni aniq izga soluvchi omildir. Bundan nafaqat jamiyat, balki shaxsning o'zi ham katta manfaat ko'radi. Ana shu moslik tufayligina inson boshqalardan hurmat va e'tirof kutishga haqli. Jinoyatga yarasha jazo tizimi bo'lmagan sharoitda har qanday jamiyat taraqqiyot borasida qiyinchiliklarga duch kelishi tabiiy.

Agar jinoyatni jazosiz qoldirmaydigan tizim ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish kuchiga ega bo'lsa, mehnat va uning baholanishi o'rtasidagi moslik – iqtisodiy munosabatlarni tartibga soladi. Bugungi zamonaviy jamiyatni ana shunday moslik qoidasisiz tasavvur etish mushkul. Bu moslik butun iqtisodiy tizimning poydevorini tashkil etadi.

Adolatning o'zi biror-bir qadriyatni anglatmaydi, lekin qadriyatlar o'rtasidagi nisbatni belgilaydi, ularni baholash xususiyatiga ega. Shu bois adolat hodisasida jamiyatni tartibga soluvchilik xususiyati bor. Adolatda ikki ma'naviy jihat – ham axloqiy, ham huquqiy talablar mujassamlashgan. Uni ma'lum ma'noda axloq sohasidagi miqdor

2-TOM, 1-SON

o'lchovchi ham deyish mumkin: u talab bilan taqdirlashni o'lchab turadigan tarozidir. Adolat bor joyda ijtimoiy zulm, beboshlikka yo'l yo'q.

Arastu adolat xususida bunday deydi: "Ikki xil adolatlilik bor. Biri – qonunga muvofiqlilik. Qonun buyurganini qilish adolatli ish hisoblanadi. Qonun odamlardan mard, oqil va fozil bo'lishni talab qiladi. Shuning uchun ham odillik – eng mukammal fazilat sanaladi. Modomiki, adolatlilik qonunga muvofiq yashash ekan, qonun esa barchadan adlu insof bilan yashashni talab qilar ekan, qonun asosida ish tutadigan odam – eng fozil odamdir. Adolatlilik eng yaxshi fazilatdir". 1991-yil 31-avgustdan buyon mustaqil taraqqiyot yo'lidan qat'iyat bilan borayotgan jamiyatimiz tobora demokratlashib, davlat, jamiyat va shaxs munosabatlarida adolat va gumanizm g'oyalariga asoslanmoqda. Xalqimizning o'z yeri, mulki, sha'nu sharafiga, o'z yurti, o'z qadriyatlariga o'zi ega bo'lib, o'z kelajagini o'z qo'li bilan barpo etayotgani, bu yo'lda qo'lga kiritilayotgan buyuk marralar yurtimizda adolat tamoyillari barcha sohalarda amaliy tasdig'ini topayotganining yaqqol ifodasidir.

Shu o'rinda hukmning qonuniyligi, asosiligi adolatlilikiga to'xtalishdan oldin hukm tushunchasiga bevosita to'xtalsak. Hukmning umumiy, turli xil adabiyotlardan kelib chiqqan holdagi ta'rifi bu, muhokama (mantiqda) — predmetga ma'lum bir belgi (xossa, munosabat) xosligi yoki xos emasligini ifodalovchi tafakkur shakli. Hukmlar nisbatan tugal fikr bo'lib, unda predmet bilan uning aniq belgisi haqidagi bilim ifodalanadi. Huquq sohasida esa jinoyat protsessida sudlanuvchining aybdorligi yoki aybdor emasligi haqida sudning chiqargan qaroridir.

Hukm masalasiga bevosita to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksiga asosan sud hukmi O'zbekiston Respublikasi nomidan chiqaradi. Hukm qonuniy, asosli va adolatli bo'lishi shart. Hukm qonunning barcha talablariga amal qilingan holda va qonun asosida chiqarilgan bo'lsa, qonuniy deb e'tirof etiladi. Hukm ishning haqiqiy holatlari unda kerakligicha to'la va yuz berganiga haqiqatan monand tarzda aniqlangan bo'lsa, asosli deb e'tirof etiladi¹.

Hukm aybdorga nisbatan jazo yoki boshqa ta'sir chorasi u sodir etgan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi va uning shaxsi e'tiborga olinib tayinlangan bo'lsa, aybsiz shaxs esa oqlangan va rehabilitatsiya etilgan bo'lsa, adolatli deb e'tirof etiladi.

Hukm tuzishga kirishish uchun quyidagi uchta masalani muhokama qilishni hal etishi lozim: birinchidan, JPKning 457-459-moddalarida nazarda tutilgan hukm chiqarish vaqtida sud hal qiladigan masalalar; ikkinchidan, sudlanuvchining ruhiy kasalligi va aqli norasoligi masalasi; uchinchidan, shartli hukm qilingan shaxs ustidan kuzatuv olib borish masalasi.

¹ *Jinoyat-protsessual kodeksi*

2-TOM, 1-SON

Shuningdek, JPKda hukmga, shu jumladan, uni bayon etish uslubiga qo'yilgan talablar ham ifodalangan. Xususan, hukm:

- 1) ish qaysi tilda ko'rilgan bo'lsa, shu tilda bo'lishi;
- 2) aniq va tushunarli iboralarda bayon qilinishi;
- 3) uch qism: kirish, tavsif hamda qaror qismlaridan iborat bo'lishi lozim².

Yuqoridagi talablar asosida hukm yoziladi va bayon etiladi.

Hukmning qonuniyligi deganda³, hukmning qonunning barcha talablariga amal qilingan holda va qonun asosida, protsessual huquq me'yorlariga hamda shu huquqiy munosabatlarga tatbiq qilinishi lozim bo'lgan moddiy huquq me'yorlariga to'liq rioya qilingan holda chiqarilganligi hisoblanadi.

Sud hukmining qonuniyligi uning "normativ asoslanganligi"⁴ni anglatadi. Shu sababli sud hujjatining asoslantirish qismida moddiy va protsessual qonunlarga havola mavjud bo'lishi lozim. Jumladan, jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi qaror (ajrim)da protsessual va moddiy qonunlarda nazarda tutilgan asosga havola bo'lishi kerakligini tushunmog'imiz lozim.

Hukmning asosliligi esa, hukmda ishning haqiqiy holatlari kerakligicha to'la va yuz berganiga haqiqatan monand tarzda aniqlanganligi bilan belgilandi.

Hukmning adolatliligi bu hukmda aybdorga nisbatan jazo yoki boshqa ta'sir chorasi u sodir etgan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi va uning shaxsi e'tiborga olinib tayinlanganligi, aybsiz shaxs esa oqlanganligi va rehabilitatsiya etilganligidir⁵.

Mana uch tushuncha hukmning qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini belgilab beradi.

Sud hukmi faqat sud muhokamasida tekshirilgan dalillar bilan asoslaydi. Sudning hukmda ifodalangan barcha xulosalari asoslantirilgan bo'lishi lozim. Sudya hukmi alohida xonada, sud esa maslahatxonada chiqaradi. Bunday paytda mazkur xonada faqat sudyaning o'zi yoki ushbu ish bo'yicha sud tarkibiga kirgan sudyalarning hozir bo'lishlari mumkin. Boshqa shaxslarning hozir bo'lishlariga yo'l qo'yilmaydi.

Hukmning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat bo'lib, hukm faqat birinchi instansiya sudining tayinlangan yoki saylangan mustaqil sudyalari tomonidan hay'atda yoki yakka tartibda, faqat qonunda belgilangan shart-sharoitlarda va qonunga muvofiq qabul qilinadi. Shaxsni aybdor deb toppish jazoga mustahid qilish yoki aybsiz deb toppish, oqlash faqat sud hukmi bilan hal qilinadi. Hukm respublika nomidan chiqarilgan yagona hujjat

² Jinoyat-protsessual kodeksi

³ Jinoyat-protsessual huquqi. Darslik. Mualliflar jamoasi // - T.: TDYU nashriyoti, 2021

⁴ O'sha manba

⁵ Jinoyat-protsessual huquqi. Darslik. Mualliflar jamoasi // - T.: TDYU nashriyoti, 2021

2-TOM, 1-SON

hisoblanadi. Demak, hukmning qonuniyligi, asosiligi va adolatliligi zaminida davlatning obruyi, xalqparvarligi hamda adolatparvarligi mavjud. Shundan kelib chiqib, hukmni siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan hujjat deb atash mumkin⁶. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 28-moddasiga ko'ra, jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo'li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o'zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta'minlanadi⁷.

Aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerak.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o'zining aybsizligini isbotlashi shart emas va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin⁸.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dastlabki tergovda yoki sud tergovida talab darajasida to'la, har tomonlama, xolisona tekshirilmagan jinoyat ishiga asosan chiqarilgan hukmni yoki moddiy va protsessual qonunga rioya qilinmagan holda tuzilgan yakuniy hujjatning xulosalarini to'g'ri yoki tayinlangan jazoni adolatli deb bo'lmaydi. Shu sababli ham hukm qonuniy, asosli va albatta adolatli chiqarilgan bo'lishi lozim. Shunday holatda xalqning davlatga, uning qonunlariga bo'lgan ishonchi ortadi. Har bir sudya hukm chiqarishda avvalo bosh qomusimizga hamda qonunlarga rioya qilgan holda insoniylik tamoyiliga amal qilib hukm qiladigan bo'lsa o'zi ham behavotir bo'ladi, xalq va davlat oldidagi muqaddas burchini bajargan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // 01.05.2023 <https://lex.uz/docs/-6445145>;
2. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi qonuni. 2021 yil 28 iyul, O'RQ-703-son. <https://lex.uz/docs/5534923>;
3. Tadjibayeva A.Yu. Jinoyat protsessida sud hujjatlarining qonuniyligi va asosiligidini ta'minlash. Yuridik fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. –Toshkent, 2010 yil. 9 bet. (200 bet);
4. M.Usmonaliyev. Jinoyat huquqi darslik. Umumiy qism. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. —T.: "Yangi asr avlodi", 2010, – 664 b;

⁶ Inog'omjonova Z.F. *Sud hukmiga qo'yilgan talablar. Qonun nomi bilan.* –T, :-J. 1994/4-son. B. 34.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; <https://lex.uz/docs/-6445145>

⁸ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; <https://lex.uz/docs/-6445145>.

2-TOM, 1-SON

5 Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Под ред. К.Ф.Гуценко Изд. 3-е, перераб. И доп. –М.: Издательство Зерцало, 1999. 375 с. (608 с.);

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi;

7. Inog‘omjonova Z.F, Sud hukmiga qo‘yilgan talablar. // Qonun nomi bilan. -1994. - No4. –B.34;

8. Matuzov N. P., Malko A. V., Teoriya gosudarstva i prava. Saratov, 1995 yil, 348-349 betlar;

9. Матузов Н. П., Малько А. В., Теория государства и права. Саратов, 1995-йил, 348-349 betlar;

10. Inog‘omjonova Z.F. Sud hukmiga qo‘yilgan talablar // Qonun nomi bilan. – 1994. –No 4. –B.34;

11. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar. Mualliflar jamoasi // Ma’sul muharrir prof. G‘.A.Abdumajidov. –Toshkent: TDYU, 2009. –B.507, 517;

12. Inog‘omjonova Z.F. Jinoyat protsessida hukm, ajrim va qarorlarning qonuniyligi, asoslilik va adolatliligini tekshirishda sud nazorati: Monografiya // Mas’ul muharrir: professor M.H.Rustamboyev. – Toshkent: TDYUI, 2006. –B. 21.

Internet sahifalari

1. www.library-tsul.uz
2. www.lex.uz
3. <https://www.elibrary.ru/>
4. <https://public.sud.uz/>
5. www.sud.uz

